

Universum Historiae et Archeologiae
The Universe of History and Archeology
Універсум історії та археології
Универсум истории и археологии

ISSN 2664–9950 (Print)

ISSN 2707–6385 (Online)

2021. Vol. 4(29). Issue 1, pp. 156–171

DOI 10.15421/26210412

<http://www.uha.dp.ua>

УДК(94):327(73)«1947» Трумен

Доктрина Трумена 1947 року в оцінках російських дослідників

Т. П. Аністратенко

ORCID: 0000-0003-0930-8872

tetianistratenko@gmail.com

*Київський національний університет
імені Тараса Шевченка*

вул. Володимирська, 60, м. Київ, Україна, 01033

Анотація. Досліджено стан висвітлення та повноту вивчення проблеми проголошеної зовнішньополітичної доктрини Гаррі Трумена 1947 р. у російській історіографії. *Мета дослідження:* аналіз інтерпретацій доктрини, які були висвітлені російською історичною наукою. Автором ґрунтовно розглянуто еволюцію думок та позицій вчених Росії, простежено специфіку трактування їх поглядів щодо оновленої післявоєнної зовнішньої політики США. *Методи дослідження:* методологічну основу статті складають загальнонаукові і спеціальні принципи та прийоми наукового пізнання. Для формулювання висновків дослідження було застосовано метод узагальнення та моделювання. *Основні результати та висновки:* виявлено, що у російській історіографії спостерігається докорінна зміна поглядів щодо доктрини Трумена, її мети і призначення. Російська історична думка не висвітлює її як агресивну політику, а навпаки, пояснює її виникнення як геополітичну необхідність. Визначено, що американістами Росії було акцентовано увагу на теоретичних витоках доктрини. Особливо суперечливими є дискусії щодо доктрини Трумена у питанні виникнення «холодної війни». Історіографічний аналіз переконливо доводить, що переважна більшість російських дослідників не вбачає доктрину причиною й початком «холодної війни». Доктрина Трумена 1947 р., на їхній погляд, стала лише певним етапом, підґрунтям, декларацією щодо її виникнення. У порівняльному аспекті істориками Росії

проаналізовано ідеологічні протиріччя двох наддержав. Доктрина Трумена, вважають сучасні російські американісти, була спрямована на протиставлення ідеології двох світових способів життя, несумісних між собою. Висвітлено, що зовнішньополітична доктрина відіграла поворотну роль у післявоєнній історії США. Сучасною російською наукою змінено бачення змісту проголошеної доктрини. Російськими дослідниками з американістики підкреслено, що історія зовнішньої політики США тривалий час належала до однієї з найбільш фальсифікованих тем у їх історіографії. Нині відбулися суттєві зміни у поглядах російських дослідників на міжнародні відносини післявоєнного періоду. Історіографічні дискусії російських американістів у вивченні проблеми переходу Сполучених Штатів до оновленого зовнішньополітичного курсу почали виділяти імператив національної безпеки. Переважна більшість російських вчених вважає, що оновлений зовнішньополітичний курс Сполучених Штатів поклав початок новому етапу в міжнародних відносинах, став одним з перших практичних кроків США у «холодній війні». На думку російської історичної науки, оновлений зовнішньополітичний курс США триває донині, проголошена риторика 33-го президента Гаррі Трумена реалізується американським істеблішментом і сьогодні. *Практичне значення:* основні результати та висновки можуть бути використані для подальшого дослідження доктрини Трумена як складової історії холодної війни. *Оригінальність* обумовлена широкими дискусіями у наукових та суспільних колах у питанні формування концептуальних засад зовнішньополітичного курсу США у другій половині XX ст. *Наукова новизна:* вперше в українській історіографії проаналізовано погляди російських істориків на проголошену доктрину Трумена. *Тип статті:* аналітична.

Ключові слова: зовнішня політика США; «холодна війна»; доктрина Трумена; історіографія.

Надійшла до редколегії 08.02.2021

Прорецензована 25.03.2021

Рекомендована до друку 14.06.2021

Universum Historiae et Archeologiae
The Universe of History and Archeology
Універсум історії та археології
Универсум истории и археологии

ISSN 2664–9950 (Print)

ISSN 2707–6385 (Online)

2021. Vol. 4(29). Issue 1, pp. 156–171

DOI 10.15421/26210412

<http://www.uha.dp.ua>

УДК(94):327(73)«1947» Трумэн

Доктрина Трумэна 1947 года в оценках российских исследователей

Т. П. Анистратенко

ORCID: 0000-0003-0930-8872

tetianistratenko@gmail.com

*Киевский национальный университет
имени Тараса Шевченко*

ул. Владимирская, 60, г. Киев, Украина, 01033

Аннотация. Исследовано состояние освещения и полнота изучения проблемы провозглашенной внешнеполитической доктрины Гарри Трумэна 1947 г. в российской историографии. *Целью исследования:* анализ интерпретаций доктрины, которые были освещены российской исторической наукой. Автором основательно рассмотрена эволюция мнений и позиций ученых России, прослежена специфика трактовки их взглядов об обновленной послевоенной внешней политике США. *Методы исследования:* методологическую основу статьи составляют общенаучные и специальные принципы и приемы научного познания. Для формулировки выводов исследования был применен метод обобщения и моделирования. *Основные результаты и выводы:* выявлено, что в российской историографии наблюдается коренное изменение взглядов на доктрину Трумэна, ее цели и предназначение. Русская историческая мысль не освещает ее как агрессивную политику, а наоборот, объясняет ее возникновение как геополитическую необходимость. Определено, что американцами России было акцентировано внимание на теоретических истоках доктрины. Особенно противоречивы дискуссии о доктрине Трумэна в вопросе возникновения «холодной войны». Историографический анализ убедительно доказывает, что подавляющее большинство российских исследователей не считает доктрину причиной

и началом «холодной войны». Доктрина Трумэна 1947 г., на их взгляд, стала лишь определенным этапом, основой, декларацией ее возникновения. В сравнительном аспекте историками России проанализированы идеологические противоречия двух сверхдержав. Доктрина Трумэна, считают современные российские американисты, была направлена на противопоставление идеологии двух мировых порядков, несовместимых между собой. Освещено, что внешнеполитическая доктрина сыграла поворотную роль в послевоенной истории США. Изменился подход к исследованию международной политики США. Подавляющее большинство российских ученых считает, что обновленный внешнеполитический курс Соединенных Штатов положил начало новому этапу в международных отношениях и стал одним из первых практических шагов США в «холодной войне». А цели и задачи, заложенные в 1947 г., продолжают оставаться основой программ американской экономической помощи и сейчас. По мнению российской исторической науки, обновленный внешнеполитический курс США продолжается по сей день, провозглашенная риторика 33-го президента Гарри Трумэна реализуется американским истеблишментом и сегодня. *Практическое значение:* основные результаты и выводы могут быть использованы для дальнейшего исследования доктрины Трумэна как составляющей истории «холодной войны». *Оригинальность* обусловлена широкими дискуссиями в научных и общественных кругах в вопросе формирования концептуальных основ внешнеполитического курса США во второй половине XX в. *Научная новизна:* впервые в украинской историографии проанализированы взгляды российских историков на провозглашенную доктрину Трумэна. *Тип статьи:* аналитическая.

Ключевые слова: внешняя политика США; «холодная война»; доктрина Трумэна; историография.

Поступила в редколлегию 08.02.2021

Прорецензирована 25.03.2021

Рекомендована в печать 14.06.2021

Universum Historiae et Archeologiae
The Universe of History and Archeology
Універсум історії та археології
Универсум истории и археологии

ISSN 2664–9950 (Print)

ISSN 2707–6385 (Online)

2021. Vol. 4(29). Issue 1, pp. 156–171

DOI 10.15421/26210412

<http://www.uha.dp.ua>

LCC E 813–816

The Truman's Doctrine of 1947
as evaluated by modern Russian
scientists

T. P. Anistratenko

ORCID: 0000-0003-0930-8872

tetianistratenko@gmail.com

Taras Shevchenko National University of Kyiv
60, Volodymyrska Street, Kyiv, Ukraine, 01033

Abstract. The article examines the state of coverage and completeness of the study of the problem of the proclaimed foreign policy doctrine of Harry Truman in 1947 in Russian historiography. *The aim of the study* is to analyze the interpretations of the doctrine covered by Russian historical science. The author thoroughly considers the evolution of opinions and positions of Russian scientists, traces the specifics of their interpretation of views on the renewed postwar US foreign policy. *The research methods* are the principles of scientific objectivity and historicism. The methodological basis of the article is formed by general scientific and special principles and techniques of scientific knowledge. To formulate the conclusions of the study, the method of generalization and modeling is applied. *Main results and conclusions.* It is revealed that in Russian historiography there is a radical change of views on the Truman doctrine, its purpose and purpose. Russian historical thought does not cover it as an aggressive policy, but on the contrary explains its emergence as a geopolitical necessity. It is determined that the Americanists of Russia focused on the theoretical origins of the doctrine. It is assessed as a priority of the renewed foreign policy and is called the one that marked the beginning of a new stage in international history. Discussions about the Truman Doctrine on the question of the Cold War are particularly controversial. Historiographical analysis convincingly proves that the vast majority of Russian researchers do not see the doctrine as the cause and beginning of the Cold War. The Truman Doctrine of 1947, in their view, became only a certain stage, the basis, the declaration of its

origin. In a comparative aspect, Russian historians analyze the ideological contradictions of the two superpowers. It is highlighted that foreign policy doctrine played a pivotal role in US postwar history. Modern Russian science has changed the vision of the content of the proclaimed doctrine. Russian researchers in American studies emphasize that the history of US foreign policy has long been one of the most falsified topics in their historiography. Now there are significant changes in the views of Russian researchers on international relations in the postwar period. Historiographical discussions of Russian Americanists in studying the problem of the United States' transition to a renewed foreign policy course highlight the national security imperative. The approach to the study of US international policy has changed. The result of these changes can be found in archives and publications of modern unbiased scientific papers. The vast majority of Russian scholars believe that the renewed foreign policy of the United States marked the beginning of a new stage in international relations, became one of the first practical steps of the United States in the Cold War. And the goals and objectives set in 1947 continue to be the foundation of American economic aid programs today. According to Russian historical science, the renewed foreign policy of the United States continues to this day, the proclaimed rhetoric of the 33rd President Harry Truman is implemented by the American establishment today. *Practical importance of research:* main results and conclusions can be used for further research of the Truman Doctrine as part of the Cold War history. *Originality* is due to extensive discussions in scientific and social circles on the formation of the conceptual foundations of US foreign policy in the second half of the twentieth century. *Scientific novelty:* for the first time in Ukrainian historiography, the views of Russian historians on the proclaimed Truman doctrine are analyzed. *Article type:* analytical.

Keywords: US foreign policy; Cold War; the Truman Doctrine; Historiography.

Received 08.02.2021

Reviewed 25.03.2021

Accepted 14.06.2021

Постановка проблеми. Проблема виникнення «холодної війни», її причин і передумов належить до числа найпопулярніших у працях не одного покоління дослідників. Особливо суперечливими є дискусії щодо відношення доктрини Гаррі Трумена 1947 року до питання виникнення «холодної війни». Авторка статті досліджує висвітлення американістами Росії історії зовнішньої політики Сполучених Штатів повоєнного періоду, а саме – новітні погляди російських дослідників на зовнішньополітичну доктрину Трумена.

Мета дослідження. Метою статті є історіографічний аналіз оцінок доктрини, які були висвітлені російськими істориками.

Методи дослідження. Основними методами дослідження є принципи наукової об'єктивності та історизму, що передбачають неупереджений розгляд комплексу використаних матеріалів. Методологічну основу статті складають загальнонаукові і спеціальні принципи та прийоми наукового пізнання. Використовуючи базовий порівняльно-історичний метод, проаналізовано погляди російських істориків на оновлений зовнішньополітичний курс США після завершення Другої світової війни. Аналіз оцінок доктрини Трумена російським академічним середовищем досліджено та висвітлено за період після розпаду СРСР до наших днів. Для виявлення причинно-наслідкового зв'язку і закономірностей, що пояснюють еволюцію поглядів науковців цього періоду, застосовувались загальнонаукові методи, зокрема метод класифікації та систематизації, аналізу й синтезу. Метод періодизації історичних матеріалів використано для конкретизації часового виміру оцінок доктрини. Застосування історикотипологічного аналізу розкрило типи мислення та інтерпретації оцінок доктрини російськими істориками. Для формулювання висновків дослідження було застосовано метод узагальнення та моделювання. Тип статті: описова.

Наукова новизна. Однією з істотних прогалин української історичної науки є мінімальна увага до усебічного висвітлення російською історіографією доктрини Трумена. Новація роботи полягає у відсутності комплексного дослідження з цієї тематики у вітчизняній історіографії. Вперше було проаналізовано погляди російських істориків на проголошену доктрину Трумена. У вказаний хронологічний період ґрунтовно розглянуто еволюцію їх оцінок щодо зовнішньої політики США після Другої світової війни. Проведене дослідження дозволило сформулювати висновки статті, дати об'єктивну характеристику порушеної проблеми.

Історіографія. Зарубіжна історіографія достатньо уваги приділяла дослідженню доктрини Трумена. Відомі науковці з історії «холодної війни»,

такі як Джудіт С. Джеффрі (Jeffrey, J., 2000), Джон Льюїс Геддіс (Gaddis, J., 2000), Арнольд А. Оффнер (Offner, A., 2002), Мартін Макколі (McCauley, M., 2008), Волтер Лафібер (La Feber, W., 2008), Джон Янг (Young, J., 2013), Лоуренс Хаас (Haas, L., 2016), розглядали біполярну конфронтацію у загальному міжнародному контексті. Говард Джонс (Jones, H., 1989) і Юджин Россідіс (Rossides, E., 1998) займалися вивченням доктрини у питанні стосовно Греції. Професор Школи східних досліджень Лондонського університету Вільям Метью Хейл (Hale, W., 2008) вивчав зовнішню політику США відносно Туреччини. Історичний наратив 33-го президента США Гаррі С. Трумена написано відомим теоретиком біографічних досліджень Девідом Маккалоу (McCullough, D., 2015). Свої сучасні погляди на історію конфронтації США і СРСР висвітлюють історики сьогодення Джон Льюїс Геддіс (Gaddis, J., 2006), Елізабет Едвардс Спалдінг (Spalding, E., 2017), американський політик, сенатор Тім Кайн (Kaine, T., 2017). Однак американські історики у своїх дослідженнях предметно не акцентували увагу на темі ставлення російського академічного середовища до доктрини Трумена.

«Українська дипломатична енциклопедія» під редакцією професора, академіка НАН України Л. В. Губерського (Губерський, Л., 2004) містить узагальнену характеристику доктрини. Проблема формування концептуальних засад зовнішньополітичного курсу США у другій половині XX ст. перебуває у центрі наукових інтересів вітчизняних учених-американістів Б. М. Гончара (Гончар, Б., 1992), Т. А. Грищенка (Грищенко, Т., 2016), В. М. Чумака (Чумак, В., 1999), А. В. Дашкевича (Дашкевич, А., 1998), М. М. Рижкова (Рижков, М., 2007). Дослідниця Т. П. Аністратенко (Аністратенко, Т., 2020) аналізує еволюцію інтерпретацій доктрини Трумена істориками доби СРСР. Професор Є. Б. Тихомирова (Тихомирова, Є., 2012) зазначає, що американістика належить до числа найбільш постраждалих дисциплін, оскільки її цілі, завдання й методи були ідеологізовані сильніше інших наукових напрямків, тому що США мали статус головного опонента СРСР у «холодній війні». Праця за редакцією Ю. М. Пахомова (Пахомов, Ю., 2013) присвячена розвитку світової та вітчизняної американістики та перспективам глобального лідерства США. Ціла когорта вітчизняних істориків зробила вагомий внесок у розробку різноманітних аспектів американської проблематики: сутності політики США стосовно СРСР періоду «холодної війни», дослідження основних етапів розвитку американської геостратегії, вивчення регіональних аспектів зовнішньої політики США тощо. Однак проблема аналізу російської історіографії щодо

проголошеної доктрини не була у них предметом автономного дослідження.

Виклад основного матеріалу. Російські дослідники з американістики не заперечують, що історія зовнішньої політики США довгий час належала до однієї з найбільш фальсифікованих тем у їх історіографії. Доктор історичних наук, професор, академік РАН М. М. Болховітінов (Болховитинов, Н., 1992) визнавав, що протягом багатьох десятиліть російські американісти створювали «образ ворога», який був потрібен для виправдання гонки озброєнь, сильної влади тощо. Догматичний марксизм, жорсткий класовий аналіз спричинили великої шкоди радянській історичній науці. На його думку, тенденції виявились настільки тривалими, що продовжувались і у перші роки перебування, коли відбулися нарешті суттєві зміни у суспільній свідомості й «образ ворога» пішов у минуле. Положення в історичній науці, у тому числі в американістиці, стало предметом ряду дискусій. Почав складатися дещо інший підхід до вивчення міжнародної політики Сполучених Штатів (Болховитинов, Н., 1991). На думку дослідниці Н. І. Єгорової російські історіографічні дискусії, досліджуючи проблему переходу до оновленого зовнішньополітичного курсу США, згодом почали виділяти імператив національної безпеки (Єгорова, Н., 1997). Результатом таких змін став відкритий доступ до архівів та опублікування сучасних неупереджених наукових праць, вважає доктор історичних наук, професор, академік РАН О. О. Чубар'ян (Чубар'ян, А., 1999). «Публікації розсекречених документів російських архівів є найважливішою характеристикою пострадянської історіографії «холодної війни», – додає Н. І. Єгорова, – яка після глобальної конфронтації досить успішно розвивається й робить суттєвий внесок у вивчення історії післявоєнних міжнародних відносин» (Єгорова, Н., 2005). Відбулися суттєві зміни у поглядах російських дослідників на міжнародні відносини післявоєнного періоду. Свідченням цього виступають спільні конференції, круглі столи, випуск збірників статей з проблем «холодної війни». Так, у 2006 р. відбувся круглий стіл під назвою «Феномен «холодної війни» у міжнародних відносинах ХХ ст.: підсумки та перспективи дослідження», де розглядалося питання розвитку сучасної російської та західної історіографії холодної війни, досліджувався стан розсекречених документів у російських та іноземних архівах, обговорювалися проблеми, що мали пріоритетне значення («Круглий стіл» в ІВИ РАН, 2006). У книзі «Холодна війна. 1945–1963 рр. Історична ретроспектива» на основі нових архівних матеріалів та із врахуванням провідних наукових дискусій представлено сучасну інтер-

претацію основних етапів становлення й розвитку конфронтації між західним і радянським блоками (Холодная война. 1945–1963 гг. Историческая ретроспектива, 2003). В. О. Печатнов у своїй статті аналізує нові збірники архівних документів та матеріалів, де визначає їх високу професійну культуру оформлення: документи опубліковано без виїмок та «незручних» місць, що раніше спостерігалось навіть у найкращих публікаціях радянського періоду (Печатнов, В., 2005, с. 162). Його монографія «Від союзу – до «холодної війни»: радянсько-американські відносини у 1945–1947 рр.» присвячена проблемі переходу від військового союзу до змагання двох великих держав у післявоєнний період. Цей процес досліджено шляхом порівняльного аналізу політики СРСР і США, а також спостереженням їх політико-дипломатичної взаємодії. Роботу написано на основі документів американських та російських архівів, більшість з яких уперше введено у науковий обіг (Печатнов, В., 2006). У книзі під редакцією І. М. Ільїнського зібрано секретні документи американських спецслужб, які відображають стратегічні плани США стосовно СРСР післявоєнного періоду (Главный противник (ред. Ильинский И.), 2006).

Зовнішньополітичні доктрини, вважає історик М. В. Вишневський, відіграють велику роль у діяльності будь-якої країни на міжнародній арені. Особливо важливе місце вони зайняли у дипломатичному арсеналі найпотужнішої світової держави – США. Доктрина є результатом боротьби поглядів і відбору тих положень, що найбільше виражають зовнішньополітичні інтереси, оцінки і наміри певних кіл, формують й обґрунтовують їх стратегію й тактику міжнародних відносин, захищають і пропагують їх світові цілі на світовій арені (Вишневський, М., 2005, с. 75). Оцінюючи сутність доктрини Трумена, колишній посол СРСР у США Н. В. Новіков писав: «Основні цілі зовнішньої політики США, що складають сутність доктрини Трумена – призупинення демократизації країн Європи, стимулювання сил, що протистоять СРСР, й створення умов для закріплення позицій американського капіталізму в Європі та Азії» (Телеграмма посла СССР в США Н. В. Новикова министру иностранных дел СССР В. М. Молотову от 24 июня 1947 г., 1992, с. 117). У березні він звітував у Москву, що офіційною метою доктрини Трумена, за визначенням її прибічників, є обмеження «комуністичної експансії» (Телеграмма посла СССР в США Н. В. Новикова министру иностранных дел СССР В. М. Молотову от 24 июня 1947 г., 1992, с. 118). Головним аргументом, котрий безвідмовно спрацював при обговоренні доктрини, стала, на думку російської дослідниці О. Є. Рябцевої (Рябцева, Е., 2001), «радянська загроза». Доктрина Трумена, пе-

реконував Б. Д. Пядишев (Пядышев, Б., 2004, с. 17), була направлена на укріплення прозахідної ситуації у Греції та Туреччині, а Гаррі Трумен вважався тим, хто укорінив курс на «холодну війну» (Пядышев, Б., 1999, с. 7). У новітній енциклопедії російсько-американських відносин так характеризується доктрина Трумена: «Це зовнішньополітична програма, висунута президентом США Г. Труменом у виступі перед об'єднаною сесією обох палат Конгресу США 12 березня 1947 р., що відображала зовнішню політику США як політику «підтримки вільних народів, що здійснювали опір спробам їх підкорення озброєній меншості чи зовнішньому тиску». Доктрина передбачала надання військово-економічної допомоги США урядам Греції та Туреччини у боротьбі проти розповсюдження комуністичного впливу, тобто реального погрожуючого приходу до влади в цих країнах прорадянських політичних сил» (Энциклопедия российско-американских отношений XVIII–XX века. (ред. Э. Я. Иваняна), 2001, с. 252).

Сучасна російська наука відчутно змінила своє бачення щодо змісту проголошеної доктрини: «Трумена доктрина мотивована тим, що в умовах економічної нестабільності, викликаній Другою світовою війною й руйнуваннями (у Греції), та існуванням загрози національної єдності (у Туреччині) «войовничо налаштованій меншості» вдалося створити обстановку «політичного хаосу» в цих країнах, що загрожувало розповсюдженню зони «залізної завіси» на південне Середземномор'я. Виходячи з національних інтересів США, а також із врахуванням того, що відчуваючи економічні труднощі, Великобританія, яка раніше здійснювала фінансову допомогу цим країнам, не має можливості її продовжувати, Трумен вніс пропозицію про виділення Конгресом США 400 млн дол. на здійснення такої допомоги (250 млн дол. Греції й 150 млн дол. Туреччині) до 30 червня 1948 р. й направлення у Грецію і Туреччину, за їх проханням, громадських і військових спеціалістів з метою сприяння цим країнам у економічному відродженні й навчанні місцевого персоналу. Рішенням Конгресу США запрошена президентом допомога була асигнована у повному об'ємі. Відповідний закон було підписано 22 травня 1947 р.» (Энциклопедия российско-американских отношений XVIII–XX века. (ред. Э. Я. Иваняна), 2001, с. 254). Різке посилення позицій Радянського Союзу на світовій арені призвело до того, що лише Сполучені Штати змогли виступити у ролі лідера і гаранта Західного світу (Миньяр-Белоручев, К., 2001, с. 132). Історик В. В. Согрін переконує, що у свідомості багатьох ім'я Гаррі Трумена асоціюється в першу чергу з політикою «холодної війни». На його погляд, зовнішньополітичний курс 33-го президента США немало сприяв закладці її фундаменту (Согрин, В.,

2001). Російське академічне середовище вважає, що здійснення військово-політичної й економічної підтримки з боку США Греції та Туреччині згідно з доктриною Трумена внесло серйозні корективи у розвиток «холодної війни» у районі Середземномор'я та Балкан (Сталинское десятилетие «холодной войны»: факты и гипотезы, 1999). Такою є коротка характеристика доктрини Трумена російською наукою.

Періодична та монографічна література дещо ширше висвітлює зовнішньополітичну доктрину Трумена, передумови її виникнення, основний зміст, реалізацію в житті. С. Ю. Шенін підкреслює роль ідеології СРСР та звертає увагу на економічну ситуацію Сполучених Штатів. Автор зазначає: «Одночасно усередині США почали з'являтися ознаки загострення економічних проблем. На початку 1947 р. Економічна рада при президенті висловила занепокоєння можливістю економічного спаду. Західна Європа, ринки якої повинні були залагодити ситуацію, не змогла оновитися від війни й виконати свою роль. Тому сформоване заступником держсекретаря США Діном Ачесоном «важке завдання побудови успішно функціонуючої економіки вдома» шляхом посилення американської експансії передбачала перш за все підйом економіки Західної Європи в якості першого кроку у реалізації схеми «відкритих дверей». Необхідні для цього гігантські кошти можливо було вибрати у Конгреса лише під тиском суспільної думки у випадку безпосередньої загрози самим США, а не лише їх економічним інтересам» (Шенин, С., 1994, с. 72). В. І. Батюк оцінює доктрину Трумена як пріоритетне завдання оновленої зовнішньої політики США: «У березні 1947 р. президент США Гаррі Трумен оприлюднив названу на честь його імені політичну доктрину, що оголосила сферою національних інтересів США практично усю земну кулю, а боротьбу з «радянським комунізмом» у світовому масштабі найважливішим пріоритетним завданням» (Батюк, В., 1996, с. 76). С. Ю. Шенін додає: «План Трумена полягав у тому, аби сформувати загрозу США через глобальний ідеологічний наступ комунізму, який зупинити звичайними антикризовими засобами було вже неможливо. Проти ідеологічного наступу потрібні економічні бастиони, тобто потрібна допомога Європі, щоб протистояти «інфекційному» поширенню комунізму. Але для того, аби оживити цю схему, необхідна була яскрава ілюстрація такої експансії, необхідна була криза, привід. І кризу було створено» (Шенин, С., 1994, с. 74).

Аналізуючи нові архівні документи, дослідниця Н. Д. Смірнова висловлює таку думку: «Довоєнна Греція традиційно була сферою британських політичних інтересів. Довгострокові гегемоністські

цілі США у басейні Середземного моря вступали у протиріччя з британськими планами реставрації імперських позицій в повному довоєнному об'ємі, що безпосередньо торкалося і Греції. Американська пропаганда і дипломатія грали на протиставленні демократичних принципів американської політики імперським традиціям англійців. Після війни американці зайняли зручну позицію стороннього спостерігача, очікуючи доки їх союзник своїми руками виконає чорнову брудну роботу по відстороненню лівих сил з політичної арени. Спекуляція на «загрозі з півночі» стала свого роду ідейно-політичним обґрунтуванням послання президента Гаррі Трумена Конгресу США від 12 березня 1947 р., яке більш відоме як «доктрина Трумена» (Смирнова, Н., 1997, с. 22). У лютому 1947 р. з боку Англії виникла заява про те, що вона не може протистояти розповсюдженню комунізму у своїх «традиційних зонах відповідальності» – Греції і Туреччині. Цю відповідальність пропонувалося взяти на себе США. Дана пропозиція не була несподіваною. «Таким чином, використавши громадянську війну в Греції в якості приводу, – зазначає С. Ю. Шенін – Трумен оголосив ідеологічну «холодну війну» економічними засобами» (Шенін, С., 1994, с. 75). Монографія О. І. Уткіна доповнює: «Доктрина Трумена оголошувала, що «політикою Сполучених Штатів повинна бути підтримка вільних народів, що чинять опір спробам підкорення озброєної меншості чи зовнішньому тиску». Цей постулат став основою американської політики на наступні десятиліття. Головною ідеєю промови Гаррі Трумена було показати, що існує завдання глобального «стримування» комунізму, й Сполучені Штати готові узяти на себе відповідні зобов'язання» (Уткін, А., 2003, с. 103). В іншій роботі автор більш критично змальовує американську зовнішньополітичну доктрину: «Це був свого роду маніфест американської експансії. Голова американського уряду обговорював перед законодавцями право втручатися у будь-які процеси, що відбувалися у світі, якщо це втручання було доречним з точки зору уряду США» (Уткін, А., 2005). Дослідник Г. О. Тахненко поєднує обидва попередні погляди: «Так, жах перед комунізмом й бажання зберегти американські ринки у цих країнах створили так звану доктрину Трумена, що поклала початок новому етапу в міжнародній історії» (Тахненко, Г., 1992, с. 114). Російський історик В. О. Печатнов не заперечує, що не була таємницею територіальна симпатія СРСР до Туреччини та бажання з його боку контролювати Босфор і Дарданелли. Після завершення війни геополітичні смаки Кремля дуже зросли, а грубий тиск на Туреччину давав привід Сполученим Штатам для звинувачення СРСР в експансії. Саме

тому проголошена доктрина Трумена відразу отримала в СРСР назву антирадянської (Печатнов, В., 2006, с. 14). Однак дослідник М. Ф. Полинов зауважив, що, у свою чергу, США не залишили Радянському Союзу іншої альтернативи, окрім як вступити з ними у якісно новий етап відносин (Полынов, М., 2005, с. 93).

Метою статті М. В. Злобіна стало дослідження на основі нових архівних документів, американської преси того часу, візиту Вінстона Черчилля у м. Фултон у березні 1946 р. й проголошення там своєї промови, котра, як вважають, поклала початок «холодній війні». Автор зазначає, що висловити своє бачення світової ситуації Черчиллю було важливо як відповідальному політику. Міжнародна ситуація після Другої світової війни була заплутана і не визначена. Потрібна була принципово нова концепція міжнародних відносин. Антигітлерівська коаліція швидко розпалась, між колишніми союзниками настали серйозні протиріччя. Черчилль розумів, що Англія, яка була до війни головною європейською державою, більше такою не є, а Радянська Армія, що знаходилася у половині країн Європи, ніколи не дозволить Англії навіть слабкої спроби повернути бувшу велич. Зупинити Радянський Союз могли лише США, що були на той час монополістами ядерної зброї. Черчилль ставив Трумена публічно перед політичним вибором. Ставлення до СРСР в самих США тоді було вкрай суперечливим. В цих умовах Гаррі Трумен також зробив ставку на очікуваний виступ британського політика. З одного боку, він міг вплинути на радянське керівництво а з іншого, стати перевіркою суспільної думки в країні. Якщо виступ буде сприйнято позитивно, можна буде посилити антирадянську риторику зовнішньої політики, а якщо ні, то завжди можна буде сказати, що виступ Черчилля є його особистою точкою зору і він просто скористався правом свободи слова (Злобин, Н., 2000, с. 159). Дослідник М. Ю. Мягков справедливо зазначає, що майже до 90-х рр. XX ст. повний текст промови Черчилля в Росії ніколи не публікувався. З нього виділяли декілька висловлювань, відриваючи їх від основного тексту, й на цій основі давали оцінку (Мягков, М., 2002, с. 98).

Історик Н. Н. Бонцевич додає, що обставиною, яка сприяла зміні зовнішньополітичного курсу США, була наявність факторів, що відкривали шлях до світового панування. Серед них – приналежність до статусу країни, в якій вперше були реалізовані на практиці основні принципи політичної демократії й монополія на ядерну зброю. На завершення Черчилль поставив американців перед фактом: «Америка не може повернути з обраного шляху, оскільки вона не має іншого вибору. Або вона бере на себе роль арсеналу демократії, покінчивши на-

завжди з ізоляціонізмом, або їй доведеться поступитися цим іншим претендентам на світове панування» (Бонцевич, Н., 2004, с. 147).

В. Г. Трухановський вважає, що коли американський уряд проголосив доктрину Трумена – саме тоді зовнішньополітичний план, викладений Черчиллем, було прийнято в якості державної політики США (Трухановський, В., 2003). Що ж стосується безпосередньо висвітлення змісту доктрини Трумена, слід звернутися до праці М. В. Злобіна «Трумен» (Злобин, Н., 2001). Ця робота написана з використанням багатьох унікальних документів, що зберігаються в різних архівах США, значна частина яких ще не була введена в історичний обіг. Як зазначає М. В. Злобин: «У середу 12 березня 1947 р. Гаррі Трумен виступив з промовою у Конгресі, яка стала найвідомішою й найсуперечливішою президентською промовою в американській історії ХХ ст. Він просив у Конгреса 400 млн дол. економічної й військової допомоги. Але він просив ці кошти не для того, аби створити ще одну програму зарубіжної допомоги, а для того, аби розпочати абсолютно нову зовнішню політику, якої ніколи ще не було в історії цієї країни. «Однією з головних цілей зовнішньої політики Сполучених Штатів, – повільно говорив президент, – є створення необхідних умов, в яких ми і інші народи світу зможемо в змозі захистити свій спосіб життя людей, вільний від будь-якого примусу... Народам багатьох країн світу нещодавно нав'язали тоталітарні режими проти їхнього бажання» (Злобин, Н., 2001).

У монографії під редакцією М. М. Нарінського підтверджується попередня думка про прагнення Трумена зупинити тоталітаризм: «Гаррі Трумен наполягав на здійсненні економічної і військової допомоги з метою зупинити наступ тоталітаризму. Заява Трумена й допомога, яку він намагався направити Греції і Туреччині, суттєво не змінили внутрішньої динаміки відносин між СРСР й Заходом. Усі заяви, що підкреслювали можливість продовження співробітництва, були зроблені й після промови Трумена» (Холодная война: новые подходы, новые документы (под ред. М. М. Наринского), 1995, с. 156). Президент ясно давав конгресменам зрозуміти, що мова йде про більш серйозні речі, ніж просто безпека країни. Всім було зрозуміло, що США стоять перед істинно історичним вибором. Але більшість у Конгресі розуміла, що насправді вибору вже немає (Злобин, Н., 2001, с. 282).

Дослідниця А. Т. Тамзіна вперше аналітично досліджує проблему теорії та практики американської президентської риторики. Саме на прикладі проголошення доктрини Трумена авторка пояснює елементи «кризової» риторики: «У кризових промовах політичний курс президента пропонується не для обговорен-

ня – він декларується. Президент не просить обговорювати нову ситуацію, а звертається за підтримкою» (Тамзіна, А., 2001, с. 73). Так, обидві палати прийняли пропозицію президента. 22 травня 1947 р. Трумен підписав відповідний указ. Програма допомоги Греції і Туреччині стала законом. Це відкрило нову еру в американській політиці, еру глобалізму. Однак, зазначає М. В. Злобин, доктрина Трумена не планувалась бути доктриною, що охоплює весь світ. Президент США намагався лише поновити баланс сили в Європі й не мав на цьому етапі ні намірів, ні можливостей досягти світового панування. Однак ситуація у світі буде наполегливо штовхати його в цьому напрямку (Злобин, Н., 2001, с. 283).

Досить правдоподібним є такий погляд російських дослідників у монографії під редакцією Л. Н. Нежинського: «Оголошенням» чи «декларацією» «холодної війни» традиційно вважалися два історичних фактора: проголошення доктрини Трумена (березень 1947 р.) й фултонська промова Черчілля (березень 1946 р.). У своїй промові в Конгресі американський президент в якості обґрунтування надання військової допомоги двом державам Середземномор'я – Греції та Туреччині – оперував тезою про загрозу демократії з боку ворожих, агресивних сил. Слід, однак, звернути увагу на досить важливу обставину. Трумен зовсім не припускав зміни «лінії фронту», розділяючи в ній обидва табори – саме за це його потім критикували республіканські супротивники: мовляв, президент-демократ дотримувався боязкої концепції «стримування» комунізму. У цих звинуваченнях відчувався сильний присмак демагогії, але важко заперечувати, що доктрина Трумена фактично була заклик до цементування статус-кво, недопущення переходу «своїх» на бік «чужих». І навіть зараз історики виражають спільне здивування з приводу занадто «м'якої» реакції Сталіна на цю промову Трумена (Советская внешняя политика в годы «холодной войны» (1945–1985). Новое прочтение (отв. ред. Нежинский Л. Н.) 1995, с. 549).

З позиції нового політичного мислення дослідник А. М. Філітов визначає виступ Трумена у Конгресі як рубіж, звідки пішов «рахунок часу» до конфронтації, але ще не самої конфронтації. І Фултон, і доктрина Трумена характеризуються як передвісники якісних змін у міжнародній обстановці, самі ж зміни локалізуються дещо пізніше (Філітов, А., 1991, с. 7). Інші автори вважають, що доктрина Трумена є запобіганням заповнення Радянським Союзом вакууму, що створився, й направлена вона проти англійців не в меншій мірі, ніж проти СРСР, оскільки «розширення демократії» й закріплення позиції США у даному регіоні були явно можливі лише за їх рахунок. А по-друге, за поглядом авторів, ніякого «відкидання» комунізму у доктрині Трумена

ще не було, а була нормальна геополітична боротьба в рамках «логіки Кеннана» трьох головних учасників післявоєнної історії, в котрій на цей раз США вийшли переможцями (Батюк, В. & Евстафьев, Д., 1995, с. 142). Історик П. В. Гудев зазначає, що відома «довга телеграма» Кеннана стала тим документом, який визначив вироблення зовнішньополітичного курсу Сполучених Штатів стосовно СРСР, ліг в основу доктрини Трумена. Хоча протягом життя Кеннан відмовлявся визнавати себе фактичним автором доктрини Трумена (Гудев, П., 2005, с. 164). Дослідник В. О. Печатнов називає Кеннана головним стратегом «холодної війни», а його відділ планування у Держдепартаменті – «мозковим центром» зовнішньої політики США. На його погляд, саме Кеннан, як ніхто інший, влучно проаналізував радянську систему та зробив точний прогноз майбутньої слабкості сталінської політики (Печатнов В., 2005, с. 83).

Праця Н. І. Ніколаєвої зосереджена на аналізі ідеологічного протиріччя двох наддержав: «Більшу, ніж раніше, роль у відносинах між двома великими державами відігравала ідеологія. Вивід англійських військ із Туреччини та Греції відкривав комуністам прихід до влади. Ситуація на Середземномор'ї могла змінитися докорінно. Виникла загроза встановлення радянського контролю над Суецьким каналом. Цього американське керівництво допустити не могло. Таким чином, народилась доктрина Трумена через небажання поширення комунізму й бажання зберегти американський вплив на ринки в країнах, які отримували допомогу» (Ніколаєва Н., 2004, с. 244). С. В. Лавров наголошує: «У справу стосунків США та СРСР вступила ідеологія. Тому що інакше важко пояснити англо-американський лозунг «стримування» Радянського Союзу – стратегії, яка передбачала не лише блокування «експансії Москви», а й злам самої радянської системи як кінцевої мети «холодної війни» (Лавров, С., 2006, с. 6). На думку дослідників Ю. О. Полякова та О. М. Сахарова, докорінна різниця в соціально-політичному устрої, системі цінностей та ідеології стали потужним фактором розколу держав-переможців й переходу до протистояння Схід-Захід (Поляков, Ю. & Сахаров, А., 2000, с. 161).

У монографії М. Я. Кліменка доповнюється: «Післявоєнна інтернаціональна допомога країнам, які зруйнувала війна, стала найефективнішим засобом зовнішньої політики американського панування. Америка замінила Англію не лише на світових ринках, а й в політиці. Так, здійснення військово-політичної й економічної підтримки з боку США Греції та Туреччині згідно з доктриною Трумена внесло серйозні корективи у розвиток «холодної війни» у районі Середземномор'я та Балкан» (Кліменко, М., 2001, с. 45). Аналіз розсекречених

архівних матеріалів, запевняє М. В. Кочкін, дозволяє визначити, що проголошення доктрини Трумена поставило крапку у «турецькій кризі», а підтримка США дозволила Туреччині не відступати від зайнятої позиції (Кочкін, Н., 2002, с. 77). «І все ж потрібно визнати, – говорить О. Г. Арбатов, – що по великому рахунку американські союзи і партнерські відносини засновувалися на економічній перевазі й щедрості США, на добровільних засадах й на взаємній зацікавленості сторін» (Арбатов, А., 1999, с. 40). Говорячи про наслідки прийняття доктрини Трумена для Балкан і зокрема Греції, історик В. К. Волков зазначає: «Може здаватися дивним, але така розстановка сил під час «холодної війни» принесла Балканам найдовший мирний період за всю їх історію – більше 40 років тут не було жодного військового конфлікту» (Волков, В., 2004, с. 69). Переважна більшість російських дослідників вважає, що оновлений зовнішньополітичний курс США поклав початок новому етапу в міжнародних відносинах, коли почався перехід від післявоєнного співробітництва до змагання, став одним з перших практичних кроків США у «холодній війні» (Торкунов, А. & Пядышев, Б. & Дегоев, В. & Яковенко, А. & Титаренко, М., 2004, с. 3–32).

Доктрина Трумена 1947 р. широко висвітлена у російській мемуарній літературі. Спогади радянських учасників «холодної війни» стали цінним джерелом для її дослідження. З мемуарів членів вищого керівництва значний інтерес становлять спогади О. О. Громика (Громыко, А., 1990). Серед спогадів дипломатів слід виділити монографії Г. М. Корнієнка (Корниенко, Г., 1994), Ф. І. Чуєва (Чуев, Ф., 2019). Оpubліковані спогади перекладача Сталіна В. М. Бережкова розкривають позицію радянського керівництва щодо оновленого зовнішньополітичного курсу США (Бережков, В., 1993).

Мемуари є важливими для розуміння логіки подій, що відбулися під час виникнення доктрини Трумена. Вони розкривають приховані від сучасників механізми формування зовнішньої політики й показують роль окремих лідерів у розвитку післявоєнної історії. І хоча всі вони позначені різним ступенем суб'єктивізму, однак виступають цінним джерелом для глибшого розкриття причин виникнення та реалізації доктрини. Слушно зазначав О. О. Чубар'ян: «Для істориків цей драматичний період лишається часом ще повним загадком і відкриттів. Ми щойно встали на шлях нового аналізу й освоєння нових матеріалів. Потрібні сумісні зусилля фахівців з історії Росії, міжнародних відносин й країн Заходу, аби повніше уявити собі стратегію і механізм історії переходу до «холодної війни» (Чубар'ян, О., 1997, с. 18). На думку історика О. В. Пижикова, «холодна війна»

лише нещодавно перетворилась із явища сучасності в об'єкт історичного дослідження. Попередні її інтерпретації, скоріше, належать до сфери політології. Лише зараз ми можемо звернутися до об'єктивного вивчення її джерел, ходу і наслідків (Пыжиков, О., 2006, с. 194). Головне є у тому, вважає О. О. Чубар'ян, аби подолати конфронтаційний стиль і методи в історіографії, звільнитися від ідеологічних штампів і стереотипів, сумісними зусиллями створити історію післявоєнних міжнародних відносин, розкрити ті причини і дії, що вели світ у стан «холодної війни» (Чубар'ян, О., 1991, с. 67). Американіст О. О. Калінін досліджував вплив США у внутрішньополітичну боротьбу Греції періоду 1947–1949 рр. На його думку, проголошення доктрини Трумена у 1947 р. означало початок нової ери у політиці Сполучених Штатів щодо Греції. Дослідник зазначає, що США намагались пом'якшити репресивну політику грецької влади та надати грецькій політичній системі демократичних ознак. О. О. Калінін переконує, що вплив США на грецький внутрішньополітичний процес мав довгострокові наслідки для розвитку Греції у другій половині ХХ ст. (Калинин, А., 2014, с. 164).

Переважає більшість російських істориків та політологів переконані, що основні аспекти доктрини Трумена зберігають свою актуальність і сьогодні. На їх думку, тези доктрини досить життєздатні та цілком прийнятні для американських політиків нинішнього часу (Толстухина, А., 2017). Публіцист Ю. В. Богданов стверджує, що американський істеблішмент просив президента США Дональда Трампа посилити політику стосовно Росії. Він переконаний, що нині американська демократична еліта пропонує «доктрину стримування» Москви і, на її погляд, доктрина Трумена є ідеальним прикладом того, як потрібно поводитись з росіянами. Крім того, Ю. В. Богданов констатує, що концепція Трумена відіграла велику роль в ескаляції «холодної війни» і стала фактором, який здійснив дестабілізуючий вплив на міжнародні відносини того часу (Богданов, Ю., 2016). Історик О. О. Чічкін запевняє, що доктрина Трумена, судячи з нинішньої геополітичної ситуації, реалізується на території нині вже колишнього СРСР (Чичкин, А., 2017).

У праці доктора історичних наук, професора В. О. Печатнова особлива увага приділяється відносинам між США та Росією, виявленню як кола конфліктних проблем, так і сфери спільних інтересів. На основі представлених нових архівних документів В. О. Печатнов розкриває взаємне визнання сфер інтересів США та СРСР (Печатнов, В., 2016, с. 42–47). У монографії В. О. Печатнова та А. С. Маникіна важливе місце займають сюжети, пов'язані з ана-

лізом основних напрямків регіональної політики США. Розглядається динаміка суперництва СРСР і США періоду «холодної війни». Аналізуються її основні етапи, фактори і закономірності розвитку. Порівнюються стратегії і ресурсні потенціали обох сторін (Печатнов, В. & Маныкин, А., 2016).

У статті В. О. Печатнова здійснено аналіз маловідомих обставин навколо знаменитої промови Вінстона Черчилля у м. Фултон на основі архівних документів Великобританії – звітів британського посольства у Вашингтоні про поїздку Черчилля в США і реакції американської спільноти та політичного істеблішменту на фултонську промову. Показано, що спочатку ця реакція була багато у чому негативною. Однак у довгостроковому плані ця промова про «залізну завісу» посприяла поштовху американських суспільних настроїв у бік «холодної війни» (Печатнов, В., 2016, с. 170–191). Розмірковуючи про рушійні сили зовнішньої політики США, відомий російський доктор історичних наук, професор В. О. Печатнов стверджує, що головна роль у цьому належить багатомірному поняттю національної безпеки. Зміст цього поняття постійно еволюціонує, але константами його є геополітична та ідеологічна складові. Поняття «національна безпека» затверджено у ключових доктринальних документах США як інтегральне комплексне завдання, виконання якого і складає основну мету американської зовнішньої та військової політики. Головна теза В. О. Печатнова полягає в тому, що саме сукупність геополітичного, економічного та політичного факторів є основою у визначенні зовнішньополітичного курсу Сполучених Штатів. Описуючи нинішню зовнішньополітичну стратегію США, російський американіст констатує, що вона направлена на заповнення вакууму сили, створеного після розпаду Радянського Союзу. Дослідник порівнює американську зовнішню політику періоду «холодної війни» та сьогодення. На його думку, суттєва різниця є лише в тому, що тоді мова йшла про порівняно віддалені від російського ядра Німеччину, Польщу, Балкани, а зараз боротьба йде за Україну, Закавказзя і Центральну Азію, що багато у чому пояснює гостроту російської реакції на події в Грузії і в Україні (Печатнов, В., 2017, с. 13–17).

Промова Гаррі Трумена 1947 р., переконує російський публіцист О. В. Мосесов, визначила напрямки американської політики в Європі на десятиліття вперед. «А про те, чи лишилися елементи доктрини у сучасному зовнішньополітичному підході США до європейських країн, краще за все говорять факти: Греція і Туреччина, що отримали допомогу у далекому 1947 р., донині є членами НАТО, а риторика американського істеблішменту стосовно до Росії та країн Центральної і Східної Європи май-

же не змінилась», – доводить автор (Мосесов, А., 2017). Історик-американіст, професор В. С. Зорін також вважає, що політика стримування, яка була проголошена Труменом, Америкою ще продовжується й зараз. На його думку, після розпаду СРСР пішла у минуле ідеологічна складова «холодної війни», але геополітична нікуди не зникла (Зорин, В., 2019).

Висновки. Таким чином, у російській науці спостерігається докорінна зміна поглядів щодо доктрини Трумена, її мети і призначення. Дослідники не висвітлюють її як агресивну політику, а навпаки, пояснюють її виникнення як геополітичну необхідність. Авторами досліджуються теоретичні витoki доктрини. Вона оцінюється як пріоритетне завдання оновленої зовнішньої політики і є такою, що поклала початок новому етапу в міжнародній

історії та відкрила нову еру в американській політиці – еру глобалізму. Особливо суперечливими є дискусії про відношення доктрини Трумена щодо початку «холодної війни». Переважна більшість росіян-дослідників не вбачає доктрину причиною й початком «холодної війни». Доктрина Трумена 1947 р., на їхній погляд, стала лише певним етапом, підґрунтям, декларацією щодо її виникнення. Важко переоцінити вплив та значення проголошеної доктрини на післявоєнну історію міжнародних відносин. На думку російської історичної науки, оновлений зовнішньополітичний курс США триває донині, принципи та продекларовані тези 33-го президента Гаррі Трумена втілюються у життя американським істеблішментом і сьогодні.

Бібліографічні посилання

- Аністратенко, Т., 2020. Радянські інтерпретації доктрини Трумена 1947 року. *Сторінки історії. Збірник наукових праць*, № 51.
- Арбатов, А., 1999. *Безопасность: российский выбор*. Москва: ЭПИ центр, 520 с.
- Батюк, В., Евстафьев, Д., 1995. *Первые заморозки. Советско-американские отношения в 1945–1950 гг.* Москва: Российское универсальное издательство, 253 с.
- Батюк, В., 1996. Почему Гарри Трумэн «пощадил» СССР? *Военно-исторический журнал*, № 3, с. 74–82.
- Бережков, В., 1993. *Как я стал переводчиком Сталина*. Москва: ДЭМ, 400 с.
- Богданов, Ю., 2016. Трампу предлагают «доктрину Трумэна» против России. Доступно: <https://iz.ru/news/651772> [Дата звернення: 05.02.2021].
- Болховитинов, Н., 1992. Новые подходы к изучению истории США. *Американский ежегодник*. Москва: Наука, с. 7–12.
- Болховитинов, Н., 1991. Советская американистика на перепутье: старые догмы и новые подходы. *Вопросы истории*, № 7/8, с. 4.
- Бонцевич, Н., 2004. Общественное мнение США и Гарри Трумэн: поворот к антисоветизму (1946–1950). *Американский ежегодник 2002*. Москва: Наука, с. 139–158.
- Вишневский, М., 2005. О доктрине «американского мирового лидерства» США. *Канада: экономика, политика, идеология*, № 9, с. 68–82.
- Волков, В., 2004. Кризисная зона на Балканах и политика России. *Свободная мысль*, № 7, с. 69–83.
- Главный противник: документы американской внешней политики и стратегии 1945–1950 гг., 2006. (Пер. с англ. /сост. и авт. вступ. ст. И. М. Ильинский). Москва: Изд-во Моск. гуманит. ун-та, 504 с.
- Губерський, Л., 2004. *Українська дипломатична енциклопедія: У 2 томах*. Київ: Знання України. Т. 2, с. 584–585.
- Гудев, П., 2005. Уходящие очевидцы. Джордж Кеннан (1904–2005). Идеалист, патриот, прагматик? *Международные процессы*, № 8, с. 164–165.
- Гончар, Б., 1992. *Кризиса дипломатія СРСР і США в конфліктах «третього світу» (70–80-і рр.)*. Київ.
- Грищенко, Т., 2016. Чотири «Фултонські промови» і світова стратегія США початку ХХІ століття. *Університет: науковий історико-філософський журнал*, № 1–2 (53), с. 19–28.
- Громыко, А., 1990. Памятное. Кн. 1. 2-е изд. Москва: Политиздат, 512 с.
- Дашкевич, А., 1998. *Еволюція системи доктринального забезпечення зовнішньої політики США повоєнного періоду*: автореф. дис...д-ра політ. наук: НАН України. Ін-т світ. економіки і міжнар. відносин. Київ.
- Егорова, Н., 1997. Истоки советско-американского соперничества в Иране и Турции, 1944–1945 гг. *Американский ежегодник*, Москва: Наука, вып. 26, с. 131–134.
- Егорова, Н., 2005. Новые документы по истории советско-американских отношений. 1945–1948 годы. *Новая и новейшая история*, № 4, с. 162–171.
- Злобин, Н. (2000). Неизвестные американские архивные материалы о выступлении У. Черчилля 5 марта 1946 г. *Новая и Новейшая история*, № 2, 159.
- Злобин, Н., 2001. Трумэн. *Континент*. Париж – Москва, № 110, с. 283–297.
- Зорин, В., 2019. Доктрину Трумэна никто не отменял. *Историк*. Доступно: <https://историк.рф/journal/доктрину-трумэна-никто-не-отменял/> [Дата звернення: 05.02.2021].
- Калинин, А., 2014. Американское участие во внутривосточных процессах в Греции в 1947–1949 гг. *Вестник Нижегородского университета им. Н. И. Лобачевского*, № 3 (1), с. 164–171.
- Клименко, М., 2001. *Другая Америка. Мечты и действительность*. Москва: Посев, 318 с.
- Корниенко, Г., 1994. *Холодная война: свидетельство ее участника*. Москва, Международные отношения, 415 с.
- Кочкин, Н., 2002. СССР, Англия и «Турецкий кризис» 1945–1947 гг. *Новая и новейшая история*, № 3, с. 58–77.

«Круглый стол» в ИВИ РАН, 2006. «Феномен «холодной войны» в международных отношениях XX века: итоги и перспективы исследования» *Новая и новейшая история*, № 6, с. 73–100.

Лавров, С., 2006. 60-летие Фултона: уроки холодной войны и современность. *Международная жизнь*, № 3, с. 3–13.

Миньяр-Белоручев, К., 2001. *Американский изоляционизм в годы Второй мировой войны. Формирование послевоенного внешнеполитического курса США*. Москва: Московский Лицей, 144 с.

Мосесов, А., 2017. «Доктрина Трумэна»: 70 лет и 1 подход. *Военное обозрение*. Доступно: <https://topwar.ru/110876-doktrina-trumena-70-let-i-1-podhod.html> [Дата звернення: 05.02.2021].

Мягков, М., 2002. И. В. Сталин и У. Черчилль в годы войны. По материалам семинара в Лондоне. *Новая и новейшая история*, № 4, с. 78–112.

Николаева Н. (2004). Образ США в советском обществе. *Американский ежегодник 2002*. Москва: Наука, 244.

Пахомов, Ю., 2013. *США і світ ХХІ століття: монографія*. Київ: Центр вільної преси. (ІСЕМВ НАН України).

Печатнов, В., 2016. Динамика соперничества СССР и США в период «холодной войны» 1945–1991. «Круглый стол» Российской ассоциации историков-американистов. *Американский ежегодник 2015*, с. 42–47.

Печатнов, В., 2017. К вопросу о движущих силах внешней политики США. *Американский ежегодник 2016*, с. 13–17.

Печатнов, В., Манькин, А., 2016. *История внешней политики США*. Москва: Международные отношения. 688 с.

Печатнов, В., 2018. Неожиданный Аллен Даллес. *Россия ХХІ*, № 3, с. 10–39.

Печатнов, В., 2006. *От союза – к «холодной войне»: советско-американские отношения в 1945–1947 гг.: монография*. Моск. ин-т межд. отношений (ун-т) МИД России, каф. истории и политики стран Европы и Америки. Москва: МГИМО(У) МИД России, 183 с.

Печатнов, В., 2005. СССР и США в 1939–1945 годах. Новые документы. *Новая и новейшая история*, № 5, с. 156–162.

Печатнов В., 2005. Человек на все времена. *США. Канада: экономика, политика, идеология*, № 7, с. 80–99.

Печатнов, В., 2016. Эхо Фултонской речи Черчилля (по новым документам). *Россия ХХІ*, № 3, с. 170–191.

Печатнов, В., 2006. Эхо «холодной войны». Возвращение в Фултон. *Россия в глобальной политике*, № 4, с. 8–19.

Поляков, Ю., Сахаров, А., 2000. *Россия на рубеже ХХІ века: оглядываясь на век минувший*. Москва: Наука, 343 с.

Полынов, М., 2005. Гонка вооружений как метод изматывания СССР США. 1945–1990 гг. *Вестник Санкт-Петербургского университета*, серия 2, вып. 3, с. 92–103.

Пядышев, Б., 2004. История не заканчивается, но меняется. *Международная жизнь*, № 11–12, 3–32.

Пядышев, Б., 1999. Кто правил XX веком: тираны, светлые гении или расчетливые политики? *Международная жизнь*, № 12, с. 5–21.

Пыжиков, О., 2006. «Холодная война». 1945–1963 гг. Историческая ретроспектива. *Отечественная история*, № 4, с. 194–196.

Рижков, М., 2007. *Доктринальний вимір стратегії зовнішньої політики США: від стримування до глобальної демократизації: автореф. дис...д-ра політ. наук: НАН України: Інститут світової економіки і міжнародних відносин*. Київ, 47 с.

Рябцева, Е., 2001. *Внешинополитические предпочтения американской общественности (второй половины XX века)*. Монография. Изд-во Астраханского социального института, 223 с.

Смирнова, Н., 1997. Греция в политике США и СССР 1945–1947 гг. Новые архивные документы. *Новая и новейшая история*, № 5, с. 21–25.

Советская внешняя политика в годы «холодной войны» (1945–1985). Новое прочтение (отв. ред. Нежинский Л. Н.), 1995. Москва: Международные отношения, 549 с.

Согрин, В., 2001. *Политическая история США XVIII–XX века*. Москва: Весь мир, 298 с.

Сталинское десятилетие «холодной войны»: факты и гипотезы, 1999. Москва: Наука, 251 с.

Тамзина, А., 2001. *Проблемы современной американской президентской риторики*. Абакан: Издательство Хакасского государственного университета им. Н. Ф. Катанова, 154 с.

Тахненко, Г., 1992. Анатомия одного политического решения. *Международная жизнь*, № 5, с. 113–127.

Телеграмма посла СССР в США Н. В. Новикова министру иностранных дел СССР В. М. Молотову от 24 июня 1947 г., 1992. *Международная жизнь*, № 5, с. 117–118.

Тихомирова, С., 2012. Українська американістика: політологічний дискурс. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*, вип. 107, ч. I, с. 90–96.

Толстухина, А., 2017. «Доктрина Трумэна»: 70 лет спустя. *Международная жизнь*. Доступно: <https://interaffairs.ru/news/show/17141> [Дата звернення: 05.02.2021].

Торкунов, А., Пядышев, Б., Дегоев, В., Яковенко, А., Титаренко, М., 2004. История не заканчивается, но меняется. *Международная жизнь*, № 11, с. 3–32.

Трухановский, В., 2003. *Уинстон Черчилль*. 5-е изд., испр. и доп. Москва: РИПОЛ КЛАССИК, 448 с.

Уткин, А., 2003. *Единственная сверхдержава*. Москва: Алгоритм, 576 с.

Уткин, А., 2005. *Мировая «холодная война»*. Москва: Издательство «Эксмо», 736 с.

Филитов, А., 1991. *«Холодная война»: историографические дискуссии на Западе*. Москва: Наука, 200 с.

Холодная война. 1945–1963 гг. Историческая ретроспектива, 2003. Сб. ст. / Рос. акад. наук. Ин-т всеобщей истории (отв. ред. Н. И. Егорова, А. О. Чубарьян). Москва: ОЛМА-ПРЕСС. 640 с.

Холодная война: новые подходы, новые документы, 1995. (под ред. М. М. Наринского). Москва: Институт всеобщей истории, 340 с.

Чичкин, А., 2017. Заветам Трумэна верны. ВПК, № 10 (674) Доступно: <https://www.vpk-news.ru/articles/35604> [Дата звернення: 05.02.2021].

Чубарьян, О., 1997. Новая история «холодной войны». *Новая и новейшая история*, № 6, с. 10–18.

Чубарьян, О., 1991. Происхождение «холодной войны» в историографии Востока и Запада. *Новая и новейшая история*, № 3, с. 63–67.

Чубарьян, А., 1999. *Сталинское десятилетие «холодной войны»: факты и гипотезы*. Москва: Наука, 252 с.

Чуев, Ф., 2019. *Сто сорок бесед с Молотовым. Из дневника Ф. Чуева*. Москва: Издательство Родина, 622 с.

Чумак, В., 1999. *Ядерна стратегія США: від перевершення до нерозповсюдження: монографія*. Київ: НІСД, 304 с.

Шенин, С., 1994. Начало «холодной войны»: анатомия великого переворота. *США: экономика, политика, идеология*, № 12, с. 66–78.

Энциклопедия российско-американских отношений XVIII–XX века, (2001) (ред. Э. Я. Иваняна). Москва: Международные отношения, 693 с.

Gaddis, J., 2006. *The Cold War: A New History*. Penguin Books.

Gaddis, J., 2000. *The United States and the Origins of the Cold War, 1941–1947*. New York: Columbia University Press

Haas, L., 2016. *Harry & Arthur: Truman, Vandenberg, and the Partnership that Created the Free World*. Potomac Books, University of Nebraska Press.

Hale, W., 2008. *Turkish foreign policy 1774–2000*. London.

Jeffrey, J., 2000. *Ambiguous Commitments and Uncertain Policies: The Truman Doctrine in Greece, 1947–1952*. Lanham, Md: Lexington Books.

Jones, H., 1989. «*A New Kind of War*»: *America's Global Strategy and the Truman Doctrine in Greece*. New Ed Edition.

Kaine, T., 2017. A 21st century Truman Doctrine, *Foreign Affairs*, July 28. Доступно: <https://www.brookings.edu/blog/order-from-chaos/2017/07/28/a-21st-century-truman-doctrine/> [Дата звернення: 05.02.2021].

La Feber, W., 2008. *America, Russia and the Cold War, 1945–2006*. N.Y.: Mc Craw-Hill.

McCauley, M., 2008. *Origins of the Cold War 1941–1949: Revised 3rd Edition (Seminar Studies In History)*. Routledge.

McCullough, D., 2015. *Truman*. Simon & Schuster.

Offner, A., 2002. *Another Such Victory: President Truman and the Cold War, 1945–1953*. Stanford University Press.

Rossides, Eugene T., 1998. *The Truman Doctrine of Aid to Greece: A Fifty-Year Retrospective*. American Hellenic Institute Foundation

Spalding, Elizabeth Edwards, 2017. The Enduring Significance of the Truman Doctrine, *Orbis*, volume 61, issue 4, pp. 561–574.

Young, J., 2013. *International Relations since 1945*. Oxford University Press.

References

Anistratenko, T., 2020. Radianski interpretatsii doktryny Trumena 1947 roku [Soviet interpretations of the Truman doctrine of 1947]. *Storinky istorii. Zbirnyk naukovykh prats* [Pages of history. Collection of scientific papers], No 51 (in Ukrainian).

Arbatov, A., 1999. *Bezopasnost: rossiyskiy vyibor* [Security: the Russian choice]. Moskva: E'pi cenztr, 520 с. (in Russian).

Batyuk, V., Evstafev, D., 1995. *Pervyye zamorozki. Sovetsko-amerikanskoe otnosheniya v 1945–1950 gg.* [First frosts. Soviet-American relations in 1945–1950]. Moskva: Rossiyskoe universal'noe izdatel'stvo, 253 p. (in Russian).

Batyuk, V., 1996. Pochemu Garri Trumen «poschadil» SSSR? [Why did Harry Truman «spare» the USSR?]. *Voенно-istoricheskiy zhurnal* [Military history journal], No 3, pp. 74–82 (in Russian).

Berezhkov, V., 1993. *Kak ya stal perevodchikom Stalina* [How I became Stalin's translator]. Moskva: DEM, 400 p. (in Russian).

Bogdanov, Y., 2016. *Trampu predlagayut «doktrinu Trumena» protiv Rossii* [Trump is offered «Truman Doctrine» against Russia]. Available at: <https://iz.ru/news/651772> [Accessed: 05.02.2021] (in Russian).

Bolhovitinov, N., 1992. Novyye podhody k izucheniyu istorii SShA [New approaches to the study of US history].

Amerikanskiy ezhegodnik [American Yearbook]. Moskva: Nauka, pp. 7–12 (in Russian).

Bolhovitinov, N., 1991. Sovetskaya amerikanistika na perepute: staryie dogmy i novyye podhody [Soviet Americanism at a crossroads: old dogmas and new approaches]. *Voprosy istorii* [Questions of history], No 7/8, pp. 3–12 (in Russian).

Bontsevich, N., 2004. Obschestvennoe mnenie SShA i Garri Trumen: povorot k antisovetizmu (1946–1950) [Public opinion in the United States and Harry Truman: a turn towards anti-sovietism (1946–1950)]. *Amerikanskiy ezhegodnik 2002* [American Yearbook 2002]. Moskva: Nauka, pp. 139–158 (in Russian).

Chubaryan, A., 1997. Novaya istoriya «holodnoy voynyi» [A New History of the Cold War]. *Novaya i noveyshaya istoriya* [New and recent history], No 6, pp. 10–18 (in Russian).

Chubaryan, A., 1991. Proishozhdenie «holodnoy voynyi» v istoriografii Vostoka i Zapada [The origin of the «cold war» in the historiography of the East and West]. *Novaya i noveyshaya istoriya* [New and recent history], No 3, pp. 63–67 (in Russian).

Chubaryan, A., 1999. *Stalinskoe desyatiletie holodnoy voynyi: fakty i gipotezy* [The Stalinist decade of the

Cold War: facts and hypotheses]. Moskva: Nauka, 252 p. (in Russian).

Chumak, V., 1999. *Yaderna stratehiya SShA: vid perevershennya do nerozpozvyudzhennya: monohrafiya [US nuclear strategy: from superiority to non-proliferation: a monograph]*. Kyiv: Mezhdunarodny'e protsessy', 304 p. (in Ukrainian).

Chichkin, A., 2017. Zavetam Trumena vernyi [Truman's precepts are true]. *Voenno-promyshlennyi kurer [Military industrial courier]*, No 10 (674). Available at: <https://www.vpk-news.ru/articles/35604> [Accessed: 05.02.2021] (in Russian).

Chuev, F., 2019. *Sto sorok besed s Molotovym. Iz dnevnika F. Chueva [One hundred and forty conversations with Molotov. From F. Chuev's diary]*. Moskva: Izdatelstvo Rodina, 622 p. (in Russian).

Dashkevych, A., 1998. *Evolutsiya systemy doktrynal'noho zabezpechennya zovnishn'oyi polityky SShA povoyennoho period [The evolution of the system of doctrinal support of US foreign policy in the postwar period]*: Avtoref. dys. d-ra polit. nauk: 23.00.04. NAN Ukrayiny. Instytut svitovoyi ekonomiky i mizhnarodnykh vidnosyn. Kyiv (in Ukrainian).

Egorova, N., 1997. Istoki sovetsko-amerikanskogo sopernichestva v Irane i Turtsii, 1944–1945 gg. [The origins of the soviet-american rivalry in Iran and Turkey]. *Amerikanskiy ezhegodnik [American Yearbook]*. Moskva: Nauka, issue 26, pp. 131–134 (in Russian).

Egorova, N., 2005. Novyye dokumenty po istorii sovetsko-amerikanskih otnosheniy. 1945–1948 gody [New documents on the history of soviet-american relations. 1945–1948 years]. *Novaya i noveyshaya istoriya [New and recent history]*, No 4, pp. 162–171 (in Russian).

Entsiklopediya rossiysko-amerikanskih otnosheniy XVIII–XX veka [Encyclopedia of russian-american relations of the 18th–20th centuries], 2001 (red. E. Y. Ivanyana). Moskva: Mezhdunarodny'e protsessy', 693 p. (in Russian).

Filitov, A., 1991. «Holodnaya vojna»: istoriograficheskie diskussii na Zapade [The Cold War: historiographic discussions in the West]. Moskva: Nauka, 200 p. (in Russian).

Gaddis, J., 2006. *The Cold War: A New History*. Penguin Books (in English).

Gaddis, J., 2000. *The United States and the Origins of the Cold War, 1941–1947*. New York: Columbia University Press (in English).

Glavnyiy protivnik: dokumenty amerikanskoy vneshney politiki i strategii 1945–1950 gg. [Main enemy: documents of American foreign policy and strategy of 1945–1947], 2006. (Per. s angl. /sost.i avt.vstup. st. I. M. Ilinskiy) Moskva: Izd-vo Mosk. gumanit. un-ta, 504 p. (in Russian).

Gromyko, A., 1990. *Pamyatnoe [Memorable]*. Book 1, 2-e izdanie. Moskva. Politizdat, 512 p. (in Russian).

Gudev, P., 2005. Uhodyaschie ochevidtseyi. Dzhordzh Kennan (1904–2005). Idealist, patriot, pragmatik? [Departing eyewitnesses. George Kennan (1904–2005). Idealist, patriot, pragmatist]. *Mezhdunarodnyie protsessy [International processes]*, No 8, pp. 164–165 (in Russian).

Haas, L., 2016. *Harry & Arthur: Truman, Vandenberg, and the Partnership that Created the Free World*. Potomac Books, University of Nebraska Press (in English).

Hale, W., 2008. *Turkish foreign policy 1774–2000*. London (in English).

Holodnaya vojna. 1945–1963 gg. Istoricheskaya retrospektiva [Cold War. 1945–1963. Historical retrospective], 2003. Sb. st. / Ros. akad. Nauk. In-t vseobschey istorii. (Otv. red. N. I. Egorova, A. O. Chubaryan). Moskva: OLMA-PRESS, 640 p. (in Russian).

Holodnaya vojna: novyye podhodyi, novyye dokumenty. [Cold War: new approaches, new documents], 1995. (pod red. M. M. Narinskogo). Moskva: Institut vseobschey istorii, 340 p. (in Russian).

Honchar, B., 1992. *Kryzova dyplomatiya SRSR i SShA v konfliktakh «tret'oho svitu» (70–80-i rr.) [Crisis diplomacy of the USSR and the USA in the «third world» conflicts (70–80)]*. Kyiv (in Ukrainian).

Hryshchenko, T., 2016. Chotyry «Fultons'ki promovy» i svitova stratehiya SShA pochatku XXI stolittya [The Four Fulton Speeches and US World Strategy of the Early 21st Century]. *Universytet: naukovyy istoriko-filosofskiy zhurnal [University: scientific historical and philosophical journal]*, No 1–2 (53), pp. 19–28 (in Ukrainian).

Hubers'kyi, L., 2004. *Ukrainska dyplomatychna entsyklopediia: u 2 tomakh [Ukrainian diplomatic encyclopedia: In 2 volumes]*. Kyiv: Znannia Ukrainy, vol. 2, pp. 584–585 (in Ukrainian).

Jeffrey, J., 2000. *Ambiguous Commitments and Uncertain Policies: The Truman Doctrine in Greece, 1947–1952*. Lanham, Md: Lexington Books (in English).

Jones, H., 1989. «A New Kind of War»: America's Global Strategy and the Truman Doctrine in Greece. New Ed Edition (in English).

Kaine, Tim, 2017. A 21st century Truman Doctrine, *Foreign Affairs* July 28, 2017. Available at: <https://www.brookings.edu/blog/order-from-chaos/2017/07/28/a-21st-century-truman-doctrine/> [Accessed: 05.02.2021] (in English).

Kalinin, A., 2014. Amerikanskoe uchastie vo vnutripoliticheskikh protsessakh v Gretsii v 1947–1949 gg. [American participation in foreign policy processes in 1945–1949]. *Vestnik Nizhegorodskogo universiteta im. N. I. Lobachevskogo [Lobachevsky Nizhny Novgorod University Bulletin]*, No 3 (1), pp. 164–171 (in Russian).

Klimenko, M., 2001. *Drugaya Amerika. Mechty i deystvitelnost [Another America. Dreams and Reality]*. Moskva: «Posev», 318 p. (in Russian).

Kochkin, N., 2002. SSSR, Angliya, i «Turetskiy krizis» 1945–1947 gg. [The USSR, England, and the «Turkish Crisis» 1945–1947]. *Novaya i noveyshaya istoriya [New and recent history]*, No 3, pp. 58–77 (in Russian).

Kornienko, G., 1994. Kholodnaya vojna: svidetel'stvo ee uchastnika [Cold War: testimony of its participant]. Moskva, Mezhdunarodnyie otnosheniya [International relations], 415 p. (in Russian).

«Kruglyiy stol» v IVI RAN, 2006. «Fenomen «holodnoy voyny» v mezhdunarodnykh otnosheniyakh XX veka: itogi i perspektivy issledovaniya» [The phenomenon of the Cold War in international relations of the twentieth century: results

and prospects of research]. *Novaya i noveyshaya istoriya* [New and recent history], No 6, pp. 73–100 (in Russian).

La Feber, W., 2008. *America, Russia and the Cold War, 1945–2006*. N.Y.: Mc Craw-Hill (in English).

Lavrov, S., 2006. 60-letie Fultona: uroki holodnoy voyni i sovremennost [Fulton's 60th anniversary: lessons from the Cold War and the present]. *Mezhdunarodnaya zhizn* [International life], No 3, pp. 3–13 (in Russian).

McCauley, M., 2008. *Origins of the Cold War 1941–49: Revised 3rd Edition (Seminar Studies In History)*. Routledge (in English).

McCullough, D., 2015. *Truman*. Simon & Schuster (in English).

Minyar-Beloruichev, K., 2001. *Amerikanskiy izolyatsionizm v godyi Vtoroy mirovoy voyni. Formirovanie poslevoennogo vneshnepoliticheskogo kursa SShA* [American isolationism during the Second World War. Formation of the postwar US foreign policy]. Moskva: Moskovskiy Litsey, 144 p. (in Russian).

Mosesov, A., 2017. «Doktrina Trumena»: 70 let i 1 podhod [Truman Doctrine: 70 years and 1 approach]. *Voennoe obozrenie* [Military Review]. Available at: <https://topwar.ru/110876-doktrina-trumena-70-let-i-1-podhod.html> [Accessed: 05.02.2021] (in Russian).

Myagkov, M., 2002. I. V. Stalin i U. Cherrhill v godyi voyni. Po materialam seminaru v Londone [I. V. Stalin and W. Churchill during the war. Based on materials from a seminar in London]. *Novaya i noveyshaya istoriya* [New and recent history], No 4, pp. 78–112 (in Russian).

Nikolaeva N., 2004. Obraz SShA v sovetskom obschestve [The image of the United States in Soviet society]. *Amerikanskiy ezhegodnik 2002* [American Yearbook 2002]. Moskva: Nauka, 244 p. (in Russian).

Offner, A., 2002. *Another Such Victory: President Truman and the Cold War, 1945–1953*. Stanford University Press (in English).

Pakhomov, Y., 2013. *SShA i svit XXI stolittya: monohrafiya* [The United States and the world of the XXI century: a monograph]. Kyiv: Tsentr vil'noyi presy (in Ukrainian).

Pechatnov V., 2005. Chelovek na vse vremena [A man for all time]. *SShA. Kanada: ekonomika, politika, ideologiy* [USA. Canada: economics, politics, ideology], No 7, p. 80–99 (in Russian).

Pechatnov, V., 2016. Dinamika sopernichestva SSSR i SShA v period «holodnoy voyni» 1945–1991. «Kruglyiy stol» Rossiyskoy assotsiatsii istorikov-amerikanistov [The dynamics of the rivalry between the USSR and the USA during the Cold War 1945–1991. Round table of the Russian association of American historians]. *Amerikanskiy ezhegodnik 2015* [American Yearbook 2015], pp. 42–47 (in Russian).

Pechatnov, V., 2016. Echo Fultonskoy rechi Cherrchillya (po novym dokumentam) [Echo of Churchill's Fulton speech (based on new documents)]. *Rossiya XXI* [Russia XXI], No 3, pp. 170–191 (in Russian).

Pechatnov, V., 2006. Echo holodnoy voyni. Vozvrashchenie v Fulton [Echoes of the Cold War. Return to Fulton]. *Rossiya v globalnoy politike* [Russia in global affairs], No 4, pp. 8–19 (in Russian).

Pechatnov, V., 2017. K voprosu o dvizhushchihsya silah vneshney politiki SShA [On the question of the moving forces of US foreign policy]. *Amerikanskiy ezhegodnik 2016*. [American Yearbook 2016], pp. 13–17 (in Russian).

Pechatnov, V., Manyikin, A., 2016. *Istoriya vneshney politiki SShA* [History of US foreign policy]. Moskva: Mezhdunarodnyie otnosheniya. 688 p. (in Russian).

Pechatnov, V., 2018. Neozhidanniy Allen Dalles [Unexpected Allen Dulles]. *Rossiya XXI* [Russia XXI], No 3, pp. 10–39 (in Russian).

Pechatnov, V., 2006. *Ot soyuza – k holodnoy voyne: sovetsko-amerikanskies otnosheniya v 1945–1947 gg.: monografiya* [From alliance to Cold War: soviet-american relations 1945–1947: monograph]. Mosk. in-t mezhd. otnosheniy (un-t) MID Rossii, kaf. istorii i politiki stran Evropy i Ameriki. Moskva, MGIMO(U) MID Rossii, 183 p. (in Russian).

Pechatnov, V., 2005. SSSR i SShA v 1939–1945 godah. Novyye dokumenty [USSR and USA in 1939–1945. New documents]. *Novaya i noveyshaya istoriya* [New and recent history], No 5, pp. 156–162 (in Russian).

Polyakov, Yu., Saharov, A., 2000. *Rossiya na rubezhe XXI veka: oglyadyivayas na vek minuvshiy* [Russia at the turn of the XXI century: looking back at the past century]. Moskva: Nauka, 343 p. (in Russian).

Polyinov, M., 2005. Gonka vooruzheniy kak metod izmatyivaniya SSSR SShA. 1945–1990 gg. [Arms race as a method of exhausting the USSR, USA, 1945–1990]. *Vestnik Sankt-Peterburgskogo universiteta, seriya* [Saint Petersburg University Bulletin], series 2, issue 3, pp. 92–103 (in Russian).

Pyadyishev, B., 2004. Istoriya ne zakanchivaetsya, no menyaetsya [The story doesn't end, but it changes]. *Mezhdunarodnaya zhizn* [International life], No 11–12, pp. 3–32 (in Russian).

Pyadyishev, B., 1999. Kto pravil XX vekom: tiranyi, svetlyie genii ili raschetlivyie politiki? [Who ruled the 20th century: tyrants, geniuses or calculating politicians?]. *Mezhdunarodnaya zhizn* [International life], No 12, pp. 5–21 (in Russian).

Pyizhikov, O., 2006. Holodnaya vojna. 1945–1963 gg. Istoricheskaya retrospektiva [Cold War. 1945–1963. Historical retrospective]. *Otechestvennaya istoriya* [National history], No 4, pp. 194–196 (in Russian).

Rossides, Eugene T., 1998. *The Truman Doctrine of Aid to Greece: A Fifty-Year Retrospective*. American Hellenic Institute Foundation (in English).

Ryabtseva, E., 2001. *Vneshnepoliticheskie predpochteniya amerikanskoy obschestvennosti (vtoroy polovinyi XX veka)* [Foreign policy preferences of the American public (second half of the twentieth century)]. Monografiya. Izd-vo Astrahanskogo sotsialnogo instituta, 223 p. (in Russian).

Ryzhkov, M., 2007. *Doktrynalnyi vymir strategii zovnishnoi polityky SShA: vid strymuvannia do hlobalnoi demokratyzatsii* [The doctrinal dimension of US foreign policy strategy: from containment to global democratization]: avtoref. dys. d-ra polit. nauk: 23.00.04. NAN Ukrayiny; Instytut svitovoyi ekonomiky i mizhnarodnykh vidnosyn. Kyiv, 47 p. (in Ukrainian).

Shenin, S., 1994. Nachalo «holodnoy voynyi»: anatomiya velikogo perevorota [The beginning of the Cold War: anatomy of a great revolution]. *SShA: ekonomika, politika, ideologiya* [USA: economics, politics, ideology], No 12, pp. 66–78 (in Russian).

Smirnova, N., 1997. Gretsia v politike SShA i SSSR 1945–1947gg. Novye arhivnye dokumenty [Greece in the politics of the USA and the USSR 1945–1947. New archival documents]. *Novaya i noveyshaya istoriya* [New and recent history], No 5, pp. 21–25 (in Russian).

Sogrin, V., 2001. Politicheskaya istoriya SShA XVIII–XX veka [Political history of the United States of the XVIII–XX centuries]. Moskva: Ves mir, 298 p. (in Russian).

Sovetskaya vneshnyaya politika v gody «holodnoy voynyi» (1945–1985) [Soviet foreign policy during the Cold War (1945–1985)], 1995. *Novoe prochtenie* [New reading] (otv. red. Nezhinskiy L.N). Moskva: Mezhdunarodnyie otnosheniya, 549 p. (in Russian).

Spalding, Elizabeth Edwards, 2017. The Enduring Significance of the Truman Doctrine, *Orbis*, vol. 61, issue 4, pp. 561–574 (in English).

Stalinskoe desyatiletie holodnoy voynyi: fakty i gipotezy [The stalinist decade of the Cold War: facts and hypotheses], 1999. Moskva: Nauka, 251 p. (in Russian).

Tahnenko, G., 1992. Anatomiya odnogo politicheskogo resheniya [Anatomy of a single political decision]. *Mezhdunarodnaya zhizn* [International life], No 5, pp. 113–127 (in Russian).

Tamzina, A., 2001. *Problemy' sovremennoj amerikanskoj prezidentskoj ritoriki* [Problems of modern American presidential rhetoric]. Abakan: Izdatelstvo Hakasskogo gosudarstvennogo universiteta im. N. F. Katanova, 154 p. (in Russian).

Telegramma posla SSSR v SSHA N. V. Novikova ministru inostrannykh del SSSR V. M. Molotovu ot 24 iyunya 1947g. [Telegram from the USSR Ambassador to the USA N. V. Novikov to the Minister of Foreign Affairs of the USSR V. M. Molotov dated June 24, 1947], 1992. *Mezhdunarodnaya zhizn* [International life], No 5, pp. 117–118 (in Russian).

Tolstuhina, A., 2017. «Doktrina Trumena»: 70 let spustya [The Truman Doctrine: 70 years later]. *Mezhdunarodnaya zhizn* [International life]. Moskva.

Available at: <https://interaffairs.ru/news/show/17141> [Accessed: 05.02.2021] (in Russian).

Torkunov, A., Pyadyishev, B., Degoev, V., Yakovenko, A., Titarenko, M., 2004. Istoriya ne zakanchivaetsya, no menyaetsya [The story doesn't end, but it changes]. *Mezhdunarodnaya zhizn* [International life], No 11, pp. 3–32 (in Russian).

Truhanovskiy, V., 2003. *Uinston Cherchill* [Winston Churchill]. 2-e izd., ispr. idop. Moskva: RIPOL KLASSIK, 448 p. (in Russian).

Tykhomyrova, Y., 2012. Ukrainska amerykanistyka: politolohichniy diskurs [Ukrainian American studies: political science discourse]. *Aktualni problemy mizhnarodnykh vidnosyn* [Current issues of international relations], issue 107, Part I, pp. 90–96 (in Ukrainian).

Utkin, A., 2003. *Edinstvennaya sverhderzhava* [The only superpower]. Moskva: Algoritm, 576 p. (in Russian).

Utkin, A., 2005. *Mirovaya «holodnaya vojna»* [World Cold War]. Moskva: Izdatelstvo Eksmo, 736 p. (in Russian).

Vishnevskiy, M., 2005. O doktrine «amerikanskogo mirovogo liderstva» [About the US doctrine of «American world leadership»]. *SShA. Kanada: ekonomika, politika, ideologiya* [USA. Canada: economics, politics, ideology], No 9, pp. 68–82 (in Russian).

Volkov, V., 2004. Krizisnaya zona na Balkanah i politika Rossii [Crisis zone in the Balkans and Russian policy]. *Svobodnaya mysl* [Free thought], No 7, pp. 69–83 (in Russian).

Young, J., 2013. *International Relations since 1945*. Oxford University Press (in English).

Zlobin, N., 2000. Neizvestnyie amerikanskii arhivnye materialy o vystuplenii U. Cherchillya 5 marta 1946g. [Unknown American archival materials about the speech of W. Churchill on March 5, 1946]. *Novaya i noveyshaya istoriya* [New and recent history], No 2, 159 p. (in Russian).

Zlobin, N., 2001. Trumen [Truman]. *Kontinent* [Continent]. Parizh–Moskva, No 110, pp. 283–297 (in Russian).

Zorin, V., 2019. Doktrinu Trumena nikto ne otmenyal [Nobody has canceled the Truman Doctrine]. *Istoriik* [Historian]. Available at: <https://историк.рф/journal/доктрину-трумэна-никто-не-отменял/> [Accessed: 05.02.2021] (in Russian).